

Ирина СИМЕОНОВА¹**ПИНОКИО КАТО АЛТЕР ЕГО НА РАЙСКИЯ ЧОВЕК****Резюме**

Митът за създаването на първия човек занимава умовете на хората от дълбока древност до днес. Разказът за праотеца, този, от когото тръгва човешката върволица, видян през призмата на Стария завет, е втъкан в канавата на европейската литература. Той може да бъде открит на много места, включително и в много детски произведения. В този контекст разглеждаме създаването на Пинокио като вариант на сътворението на райския човек – марионетката, видяна като *алтер его* на праотеца.

През поучителната история за дървената кукла на Карло Колоди прозира големият мит за битието на Адам в Едема и прогонването му от Рай. Човешкият живот в двете истории напомня огледалото, в което наказанието на Адам се превръща в награда за Пинокио. Проследявам промяната в идеята за познанието, извървяна от библейския мит до Колодиевата история за Пинокио. Покорността към божиите повели, изисквана от първия човек, при Колоди е изместена от идеята за активен и самостоятелен индивид, който трябва да направи своите избори в живота.

Ключови думи: Сътворение; Рай; земен живот; Адам; Пинокио

Abstract**Pinocchio as *alter ego* of Adam**

The myth about the creation of the first man has been engaging people's minds from times immemorial to the present day. The story of the forefather, or the first man from whom the entire line of succession of human beings descends, viewed through the prism of the Old Testament has been embedded in the canvas of European literature. It can be found in many works, including in plenty of books for children. In this context, I consider the creation of Pinocchio as a variation of the creation of Adam: the marionette viewed as the *alter ego* of man's forefather.

Underneath the edifying story of Carlo Collodi's wooden puppet, we can see the great myth of Adam's existence in Eden and his banishment from Paradise. Human life in both stories is reminiscent of a mirror in which Adam's punishment becomes Pinocchio's reward. I follow the change in the idea of knowledge all the way through from the biblical myth to Collodi's story about Pinocchio. The obedience to God's commandments required of the first man is replaced in Collodi's tale by the idea of an active and independent individual who has to make his own choices in life.

Keywords: creation; Eden; earthly life; Adam; Pinocchio

Възможно ли е да разгледаме създаването на Пинокио като вариант на сътворението на първия човек? Може ли дървената кукла на Карло Колоди² да бъде равнопоставена на Райския

¹ Ирина Симеонова [Irina Simeonova] е магистрант по Литературознание (Факултет по славянски филологии) и по Музеология (Исторически факултет) в СУ "Св. Климент Охридски", журналист в Българска телеграфна агенция.

² Карло Колоди (1826 - 1890) е италиански писател, чийто най-известен герой е Пинокио. Историите за дървената кукла се появяват през 1881 г. в италианското детско издание „Вестник за децата“ като поредица от фантастични

човек, на Адам? Има ли общо между Пинокио и Адам? Къде можем да поставим границите на интерпретацията и не навлизаме ли в обширните полета на свръхинтерпретацията, свързвайки един забавен детски герой и неговата поучителна история, с големия мит за първия човек. Допустимо ли е да сравняваме марионетката с праотеца?

И въпреки този огромен куп въпроси, който може да продължи да се уголемява, заплашвайки да задмине вавилонската кула, Адам и Пинокио са едно и също – куклата, в която е вдъхната божествената искрица живот. Те са различни варианти на божественото творение. Близки са, но и различни - действат различно, имат различни цели, поставени са в различна среда. Пинокио е като опит за нова версия на райския човек – малко по-пакостлива, малко по-съвременна, много по-детска. И не е ли дървената кукла на Джепето еманация на райското дете? Ако Яхве беше създал не човека, а първо детето, то то непременно щеше да бъде един същински Пинокио.

Сътворението на човека

В библейския текст, в Първа книга Мойсеева - Битие, са разказани две различни версии на човешкото сътворение. В Бт. 1 е проследено цялото миросъздаване – сътворението на света, на това, което е под и над него, и на всичко живо и мъртво по него. Тук създаването на човека идва на шестия ден от предприемането на божията дейност, като едно от всички неща, сътворени от Яхве. Във втората история – Бт. 2, разказът се концентрира изключително върху съзидателната дейност на Бога, насочена към човека. Прието е от учените, че двете истории, които са различни по своя характер, са включени заедно в Свещения текст с идеята да се разшири и обобщи разказът за сътворението. По-старата версия е тази от глава втора и трета от Битие. Определят я като яхвистка, разказана е на фолклорен език и със стиловите особености на етиологичните легенди, смята се, че е създадена през X и IX в. пр. н. е.³ Хронологично първият текст (в Бт. 1) е приеман за по-късен – създаден между V и IV в. пр. н. е. и се нарича елохистки.⁴ Една от основните разлики между двете версии засяга създаването на жената. При първата версия – в Бт. 1, мъжът и жената са създадени едновременно, а във втората - жената е сътворена последна от ребро Адамово.

и хумористично-възпитателни разкази. Те са обединени и излизат като книга през 1883 г. под заглавието „Приключенията на Пинокио. Историята на една марионетка“. (Димитрова, Малинка. Световна литература за деца и юноши. Том I. София: УИ Св. Климент Охридски, 2007. с. 239-240.)

³ Кирова, Милена. *Библейската жена. Механизми на конструиране, политики на изобразяване в Стария завет*. София, Стигмати, УИ Св. Климент Охридски, 2005, с. 25.

⁴ Кирова, Милена. Цит. съч., с. 25.

За нашата теза обаче по-важно е как е създаден райският човек, т. е. съществото, обитавало Рая преди изгонването му след грехопадението. Според библейската версия първият човек е създаден от пръст (кал или глина) и му е вдъхнато дихание, т. е. е оживен. Бт. 2:7: „И създаде Господ Бог човека от земна пръст и вдъхна в лицето му дихание за живот; и стана човекът жива душа.“⁵ В еврейския библейски текст за създаването на различните творения, включително на мъжа и жената, са използвани различни глаголи, показващи съвсем различни дейности. Глаголът, изобразяващ създаването на човека, т.е. на Адам, е свързан с грънчарството и е близък до „извайвам“⁶. Същевременно се борави с друг глагол за създаването на жената, която е „изградена“⁷ от реброто Адамово. Ползвана е дума, свързана с градеж, със строителство, а не с грънчарство.

Но ако се върнем към човешкото сътворение, то, за да бъде създаден човекът, са необходими две действия, единствено извайването не е достатъчно условие да се появи на бял свят Адам. Ако божественото произведение остане само на този етап - на извайване от пръст, то това би била една глинена кукла, а не живо същество. За да стане тази кукла, наречена в библейския текст човек, живо същество, трябва още нещо. След като е оформена от кал по божий образ, то тя е трябвало да придобие още една божествена характеристика - подобие, а това е станало чрез вдъхването на божие дихание. Едва тогава човекът е станал живо същество, т.е. истински човек. „Свещеното писание говори за диханието (*nešāmāh*) на Яхве, което привежда в битие и оживотворява (Бт 2:7). Всеки човек е сътворен от Божия дух и оживотворен от Божието дихание (Йв 33:4)“⁸

„Раждането“ на Пинокио

Пинокио се появява от един къс дърво – „обикновена цепеница, от ония, които зиме слагат в печките и камините, за да отопляват стаите“⁹. Странна обаче цепеница – дърво, което умее да говори, да подскача, да удря и да плаши дърводелеца, който е решил да направи от него крак за маса. „Предоволен, майстор Антонио отиде веднага да вземе онова дърво, което го беше

⁵ Библия. Стар завет. Първа книга, Мойсеева. Битие, глава 2:7– <http://www.pravoslavieto.com/bible/sz/gen.htm> (30.07.2018)

⁶ Маринова, Анна. *Сърцето в Стария завет*. София, 2012 г. – https://amarinova.files.wordpress.com/2013/01/anna_marinova.pdf. с. 56. (30.07.2018)

⁷ Пак там, с. 66.

⁸ Пак там, с. 60.

⁹ Колоди, Карло. *Приключенията на Пинокио*. Превод: Петър Драгоев. София, ПАН, 2012, с. 5.

уплашило толкова много. Но когато се тъкмеше да го подаде на приятеля си, дървото се разклати и като се измъкна със сила от ръцете му, се бухна в краката на клетия Джепето“¹⁰.

Желанието на Джепето е да си направи „красиво дървено човече, (...) което да умее да танцува, да се бие с тънка сабя и да прави салтомортале“¹¹, за да обикаля света и да си изкарва „комат хляб и чаша вино“¹². Той обаче няма ясна представа в „какво се забърква“, изразявайки нуждата си от средство за препитание и получавайки от дърводелеца подходящия материал за изработване на марионетката. Всъщност Пинокио не е точно дървената кукла, която иска Джепето. Създаването ѝ е превърнато от Колоди в истински акт на раждане - описан надълго и широко – започва с изработването на косите; челото; очите, които се движат и го гледат; носът, който расте; устата, която се смее и се подиграва; брадичката; раменете; ръцете, които отмъкват перуката му; краката, които ритат. Човекът е изненадан от своето творение, защото то не е просто кукла, а движещо се и може би разумно същество.

„– Немирник с немирник! Още не си довършен и започваш да не уважаваш баща си! Лошо е това, мойто момче, лошо е!
И си избърса една сълза.
Оставаше да направи краката.
Когато Джепето привърши краката, усети един ритник по носа си.
– Пада ми се! – си каза той. – Трябваше да мисля по-рано! Вече е късно!“¹³

Завършвайки дейността си, Джепето се превръща в творец, в баща, може би в Бог. Та нали само един истински Бог може да сътвори човешко същество и да му вдъхне живот, а куклата на Джепето не е марионетка, която може да се раздвижи с помощта на летвички и конци, тя има свои желания и извършва действия. За разлика от краткия стегнат текст в Стария завет, в който само в две изречения, е описано създаването на човека, Колоди е отделил на сцената на изработването на Пинокио повече от страница. Описал ни е както куклата, така и емоциите, които изпитва старецът по време на „сътворяването“ ѝ. Творецът Джепето се ядосва, когато очите го поглеждат втренчено или устата му се смее; изморява се да отрязва непрекъснато растящия нос; натъжава се, когато дървените ръце му открадват перуката. И творението, и творецът са представени от Колоди широко и обхватно. Раждането е обрисувано през действия и емоции. След самия акт на сътворението, писателят ни показва и следващата

¹⁰ Пак там, с 10.

¹¹ Пак там, с. 9.

¹² Пак там.

¹³ Пак там, с. 14.

стъпка – бащинството и детството. Бащата Джебето „взе човечето под мишница и го сложи на пода, за да го накара да ходи.

Краката на Пинокио бяха вцепенени и той не можеше да се движи; Джебето трябваше да го води за ръка и да го учи да прави стъпка по стъпка.

Когато краката му се раздвижиха, Пинокио започна да ходи самичък и да тича из стаята, докато по едно време се измъкна из стаята, изскочи на улицата и хукна да бяга¹⁴. Пинокио е едно същинско дете – инатливо, палаво, понякога грубо, само че разликата е, че е от дърво.

Джебето творецът

Творец ли е Джебето в божествения смисъл? Историята ни казва, че той създава човече, което се движи, което изразява емоции, което явно мисли. Дали обаче той може да се нарече творец, равностоеен на Бог. Не мисля. Човек не може да е творец, той може единствено да е съучастник в божественото творчество. В онази цепеница, от която е създаден Пинокио, е съществувал божественият дух, който Яхве е вдъхнал в създадения от глина Адам, за да се превърне той в първия човек, в райския човек. Иначе Пинокио щеше да остане една марионетка, която Джебето щеше да манипулира, както му е угодно. В какво се изразява тази божествена искрица – на първо място във възможността куклата самостоятелно да извършва различни действия – тя ходи, тича, яде. На следващо място куклата говори, а също така може да взема самостоятелно различни решения, т.е. мисли. Освен това тя изразява различни емоции и чувства. Точно възможността да мисли и да изразява емоциите и чувствата си я отдалечават от марионетката и я сродяват с човешкото същество. И всичко това е резултат от наличието на божествения дъх в цепеницата, от която е сътворен Пинокио.

Друга линия в историята за Пинокио е творчеството и страхът от това да създаваш нещо извън рамките на ежедневието. Шилер отбелязва, че „само на гения е дадено да се чувства все още у дома си и извън пределите на познатото и да разширява природата, без да излиза извън нея“¹⁵. Извън пределите на известното обикновеният ум изпада в шок, дори и да вижда непознатото, той го отхвърля като невъзможно. Само природно наивен ум може от непознатото да сътвори нещо ново, но в рамките на познато. Дърводелецът майстор Череша се плаши от странния къс дърво, от звуците, които той издава, и предоставя на Джебето възможността да се прояви като творец – създавайки куклата Пинокио. Колоди е представил идеята на романтизма за твореца с главно „Т“ и същевременно страха на занаятчията да бъде съзидател. „Предоволен,

¹⁴ Колоди, Карло. Цит. съч., с. 14.

¹⁵ Шилер. *Естетика. Върху наивната и сантименталната поезия*. София, Наука и изкуство, 1981 г., с. 585.

майстор Антонио отиде веднага да вземе онова дърво, което го беше уплашило толкова много¹⁶. Създаването на куклата от Джемето представя едновременно трудния път на твореца и непосилната работа на бащата, подложен на пакостливите закачки на „своето дете“.

Джемето е творец в рамките на човешките способности, той не може да излезе извън границите на съществуващото, на природното (по Шилер), не може да се изкачи до Бога, който твори самата природа. В странния Колодиев герой прозират вижданията на просвещенската и романтическа идея за човека, съзидател на своя свят, на твореца, притежаващ творчески ум, проникателност и оригиналност в мисленето – съставки, формиращи таланта, който Имануел Кант определя като природна дарба¹⁷. Кант смята, геният трябва да е майстор, който умее да прави нещо, а не само да подражава, той създава самобитни и образцови произведения¹⁸. Романтиците обогатяват разбирането за човека-творец. Според тях творецът е божи избраник, медиатор между божественото и земното. Геният за тях е божественото, което живее в човека.¹⁹ За Самюъл Тейлър Колридж способността на човека да мисли и да избира го прави венец на божественото творение.²⁰ През XVIII в. започва промяна на разбирането за твореца като оръдие, инструмент на божественото и той, от майстор и занаятчия, за който са важни неговите умения, се превръща в съчинител, сътворител, който разчита повече на вдъхновението²¹. При всички случаи обаче просвещенският, а по-късно и романтическият човек, не е подвластен единствено и само на висшите сили на природата (Бога), но той се намесва в тази подредба и това го превръща в сътворец. Пинокио е прекрасно самобитно човешко произведение, което представя на децата по забавен и неназидателен начин идеята за творческите способности на хората и за пътищата за реализирането ѝ.

Това е видимо и от различията в подхода на твореца Бог и сътвореца човек. В Битие, когато се отбелязва създаването на Адам и по-късно на Ева, са използвани два различни глагола, които насочват към две от най-старите и важни за живота на човека занятия – грънчарство и строителство. За сметка на това Джемето използва съвсем различен подход – дърводелството.

Проблемът с човекотворния материал

Голямата разлика между Адам и Пинокио е използваният за сътворяването им материал. В еврейската Библия, Бог ползва пръст (глина) за своето творение. Тук ясно звучи идеята за

¹⁶ Колоди, Карло. Цит. съч. с. 10.

¹⁷ Панчева, Евгения. Личева, Амелия. Янакиева, Миряна. *Теория на литературата. От Платон до постмодернизма*. София, Колибри, 2007, с. 92.

¹⁸ Пак там.

¹⁹ Пак там, с. 140.

²⁰ Пак там, с. 139.

²¹ Пак там, с. 140-141.

земята като първична материя, към която всичко живо се завръща – пръст при пръстта. Няма сътворена от Бога земна твар, която след смъртта си да не се превръща в пръст.

Колодиевият Джемето, чиято цел е да създаде марионетка, изработва Пинокио от цепеница. В миросъзидателната традиция на еврейската Библия дървото може да се възприеме като вторична материя, която се разпада отново до пръст. От друга страна, дървото за разлика от пръстта, е жива материя. За да се получи от дървото кукла, то трябва се превърне в нежива материя, да бъде отсечено, т.е. да „умре“. Тази вторичност на материала, от който е създаден Пинокио, отново ни насочва към мисълта за невъзможността човекът, макар богоподобен, да се равнява на великия творец – на Бога. Едно божествено творение бива „убито“ от човека, за да създаде той нещо, при това обикновено човешкото творение остава неживо. Освен ако в него не съществува първичната божествена искрица, както това се е случило с цепеницата, от която е изработен Пинокио.

Видно е, че Божественото начало съществува в куклата, създадена от цепеница, която има свои чувства, емоции и мисли, и това я отправя към онзи първи райски човек, познат от периода до грехопадението в Стария завет. Защото и Пинокио, и Адам са различни от останалите хора.

За да се превърнат те в земните, страдащи същества трябва да преодолеят поредица стъпки – коренно различни, но и огледални. Превръщането на сюжетите на мита и на приказката в схема, може да бъде представено огледално – наказанието и наградата, променят стойността на човешкия живот. При Адам нарушаването на забрана води до Божествено наказание – изгонването му от райа и превръщането му в страдащо смъртно човешко същество. Точно обратно, при Пинокио действията са в противоположна насока – егоцентричната кукла трябва да поеме отговорност за действията си и като награда да получи възможността да се превърне в човек. Превръщането в страдащо смъртно човешко същество – наказанието на Адам, се оказва награда за дървената кукла Пинокио.

Митът за голямото сътворение има една важна задача – той ни дава отговор на въпроса защо сме смъртни. Библията ни казва, че първият човек е прекрачил единствената божествена забрана и поради това той, и ние като негови потомци, се е превърнал от безсмъртно, и поради тази причина, богоравно същество, в смъртен. Изяждайки забранения плод, той претърпява трансформация, която го изравнява с бога и той придобива божественото познание за това що е добро и що е зло. „Тогава змията рече на жената: не, няма да умрете; но Бог знае, че в деня, в

който вкусите от тях, ще ви се отворят очите, и ще бъдете като богове, знаещи добро и зло“²². Голямото прегрешение на Адам е, че се изравнява със своя създател. Наказвайки го, Яхве му показва, че познанието означава и отговорност, и Адам трябва да поеме отговорността за своите действия.

Трънливият път към земния живот

Прогонването на Адам от Едем е дълъг процес. Описано е много по-детайлно, отколкото създаването на първия човек. Яхве раздава правосъдие на всички „замесени“ в нарушението – на змията, която „ще се влечи по корема си“, на жената – „с болки да ражда децата си и мъжът да господства над нея“, на Адам, който „с мъка ще се храни от земята през всички дни на живота си“²³. Светът извън рая, който Бог определя за своето човешко творение, за съпругата и потомството му, напомня на огледалната противоположност на рая. Това е адът - земята там е „проклетая“, ражда само „тръне и бодили“. Адам и потомството му ще се хранят само с „полска трева“. Тук за първи път е указано, че животът на Адам е ограничен във времеви рамки – „докле се върнеш в земята, от която си взет; защото пръст си и в пръст ще се върнеш“²⁴. Самият акт на прогонване от рая е свързан със страха на Яхве да не би човекът отново да извърши прегрешение и да яде и от дървото на живота, да заживее вечно, и тогава наистина да стане равен на бога. Актът на напускането на рая е акт на смъртта на райския човек и раждането на земния. Какъв е едемският Адам – той е гол и не се срамува от този факт, защото не знае, че може да бъде и другоаче. Това е Шилеровият наивно-природен човек (както и при куклата Пинокио), чието съзнание не е замъглено от изкуствено подредения човешки ред, облягащ се на моралните закони. Той е като новороденото – гол, глух и сляп, не знае „що е добро и зло“. Не са му необходими смокинови листа да прикрива голотата си, защото за него тя не е срамна, а естествена. Престъпвайки заповедта на Яхве, този райски човек умира и с „проглеждането“ се ражда другият, който се срамува от природното невежество и го приема за лошо и непристойно, и поради това са му необходими дрехите във вид на смокинови препасници. Едва след като вече разбира, на него му е необходимо да прикрие своята естествена природа, защото разбирането за добро и зло води до друго ниво на развитие, надстрояващо над чисто природното. Това е цивилизацията, която отхвърля дивачеството. Райският човек е дивакът,

²² Библия. Стар завет. Първа книга, Мойсеева. Битие, глава 3:4-5– <http://www.pravoslavieto.com/bible/sz/gen.htm> (18.02.2019)

²³ Библия. Стар завет. Първа книга, Мойсеева. Битие, глава 3:14-17– <http://www.pravoslavieto.com/bible/sz/gen.htm> (18.02.2019)

²⁴ Библия. Стар завет. Първа книга, Мойсеева. Битие, глава 3:19– <http://www.pravoslavieto.com/bible/sz/gen.htm> (18.02.2019)

който умира, за да се роди земният човек, т.е. цивилизованият. В Стария завет райският човек умира още там, в Едем. На земята стъпва вече другият – цивилизованият праотец. Защото Яхве го отправя не така, както го е създал – гол и беззащитен – „и направи Господ Бог на Адама и на жена му кожени дрехи, с които ги облече“²⁵. Обличането е като акт на раждане на новия земен човек. Облеклото е защита в бъдещия труден и трънлив път, по който човекът ще върви в своя нов живот.

Да се превърнеш в човек

За Пинокио да се превърне в човек не е наказание, това е мечта, която му позволява да се променя, да съзрява. Идеята да стане момче нашепва на Пинокио Синята фея, след като той попада на острова на работливите пчели²⁶. Там той осъзнава, че не подлежи на промяна. „Но ти не можеш да растеш – отвърна Феята. (...) Защото куклите не растат. Раждат се кукли, живеят кукли и умират кукли“²⁷. Той представлява проявлението на природата в смисъла, влаган от Шилер – „ние сме свободни, а те са необходими; ние се променяме, те остават едни и същи. Божественото или идеалът обаче възниква само тогава, когато двете се свържат едно с друго – когато волята следва свободно закона на необходимостта, а разумът въпреки цялата променливост на фантазията отстоява своето правило“²⁸. С обещанието да се промени, защото „му е дошло до гуша да бъде все кукла“, Пинокио поема по пътя от природното и естественото към моралното, към превръщането си в човек – път, осеян с много перипетии и трудности, с много отстъпления, но и с поемането на отговорност за постъпките, трудолюбие и търпение. Пътешествието към човешкото и тук минава през знанието, но чрез училището, и отново в обратна връзка с възприемането на знанието в Стария завет. Знанието за добро и зло в Стария завет е недостъпно, но ясно пожелано от Ева, която „видя, че дървото е добро за ядене и, че е приятно за очите и многожелано, защото дава знание, взе от плодовете му и яде, па даде и на мъжа си, та да яде и той“²⁹.

В „Приключенията на Пинокио“ знанието, официализирано в специални униформени структури, каквато е училището, вече не е толкова „многожелано“ не само от дървената кукла

²⁵ Библия. Стар завет. Първа книга, Мойсеева. Битие, глава 3:21 – <http://www.pravoslavieto.com/bible/sz/gen.htm> (18.02.2019)

²⁶ Колоди, Карло. Цит. съч., с. 94.

²⁷ Пак там, с. 101.

²⁸ Шилер. *Естетика. Върху наивната и сантименталната поезия*. София, Наука и изкуство, 1981 г., с. 577.

²⁹ Библия. Стар завет. Първа книга, Мойсеева. Битие, глава 3:6 - Официален сайт на Св. Синод на Българската православна църква - Българска Патриаршия – http://www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=bible_old_testament_1.xml (18.02.2019)

Пинокио, но често и от останалите момчета. По времето на Пинокио училището има славата на „мъчилице“. Търсенето на знание вече е не само позволено, но е и задължително, а за всеки опит за бягство от знанието Колоди наказва своя герой с някаква перипетия. Познанието тук е преобърнато от „забранения плод“ в задължително условие по пътя на изграждането на добрия и отговорен човек, на индивида, отдаден на своя Бог. И тази задължителност сякаш отблъсква „съвременния“ Адам, отправя го към други неща, превърнати от обществото в забранени. Интересно е как се появява вярването за рай в историята на Пинокио. За да покаже колко лошо е бягството от училището, Колоди изгражда представата за рай като наказание – гротесков рай, превръщаш се накрая в ад за обитателите си или по-скоро за ада като подобие на Едемската градина на щастие. Райт като място, в което всеки е свободен да прави това, което най-много иска – да играе и да се забавлява, без да се занимава с мъчни науки, забравяйки учението. Това удоволствие обаче трае кратко – около пет месеца и приключва с превръщането на Пинокио и неговия приятел в магаренца, които биват продадени на пазара, т.е. напускат мечтания от тях Едем. „Но най-лошият миг за двамата нещастници знаете ли кой беше? Най-лошият и най-унизителният миг бе тоя, когато усетиха, че им расте отзад опашка. Тогава сразени от срам и от мъка, те опитаха да плачат и да се оплакват от съдбата си.“³⁰

Дотук се стига, защото, поел по пътя към човешкото превъплъщение, Пинокио нерядко отстъпва встрани. Това се случва и в деня преди да „получи“ своята награда за изтърпяното цяла година прилежание. В цялата история дървената кукла, като едно същинско дете, лъкатуши между добрите пожелания и обещания, и трудното им изпълнение. Тя е добра дълго време и точно в момента, когато всички очакват да постигне мечтаното щастие, превръщайки се в момче, куклата попада в ситуация, в която твърде лесно забравя в какво се е клела, и се връща към стария Пинокио - непослушен, нежелаещ да търси знания и занаят. И така, в последната вечер преди дългоочакваното му превръщане в момче, той послушва свой приятел и поема на път към Страната на забавленията. Всички опити на заобикалящия го свят да го възпрат от пагубния път се провалят. Той не вижда подадените му знаци и потегля към място, което всяко непослушно момче би определило точно с думата рай – никакво училище, никакви задължения, само забавления, игри и различни други шури удоволствия. Райския свят обаче Колоди описва с изрази като бъркотия или „адска олелия, която да накара човек да сложи памук в ушите си“³¹. И отпуска на героя си пет месеца „блажен живот“³² преди да задейства поредното наказание за непослушната кукла и да я превърне в дългоухо магаре с обяснението, че „в

³⁰ Колоди, Карло. Цит. съч., с. 150.

³¹ Колоди, Карло. Цит. съч., с. 142.

³² Пак там, с. 143.

указите на мъдростта е написано, че всички ония лениви момчета, които гледат с досада на книгите, на училището и на учителите си и минават дните си в забавления, в игри и развлечения, трябва рано или късно да се превърнат на малки магарета³³. Отново противоположно значение от това в еврейската Библия, където „фигурата на магарето/магарицата не носи онзи пейоративен нюанс (глупаво, упорито животно), който ще придобие по-късно в рамките на европейско-християнските възгледи за света“³⁴. При Колоди магарето е метафора на крайния отказ от познание и праведност. То е последната крачка преди преобразяването на героя.

Оттук насетне тръгва трънливият път на куклата, скрита в кожата на магаре, към превръщането ѝ в истински земен човек. Този път преминава през жестоката експлоатация на малкото магаренце, нараняването му, последвалата продажба с цел да се превърне в кожа за тъпан. Минава и през корема на огромна акула, където Пинокио открива баща си, и откъдето всъщност поема походът нагоре към човешкото съществуване. Мотивът за погълнатия от огромно морско чудовище герой отново ни препраща към Стария завет и към бягството от Божиите заповеди. В Книга на пророк Иона в Стария завет ни е разказана историята на пророка, който не пожелал да последва думите на Яхве, и се опитал да избяга с кораб в морето, но превозното средство било застигнато от буря и Иона бил жертван от моряците, за да се спаси корабът. Изхвърлен от плавателния съд, той бил спасен от морските дълбини от един кит, който го погълнал по поръчка на Бога. Три дни и три нощи пророкът остава в утробата на кита, преди Яхве да откликне на молитвите му за спасение³⁵.

В „Приключенията на Пинокио“ коремът на акулата се оказва мястото, където историята се преобръща. Куклата за първи път поема истинска отговорност за тези около себе си, за постъпките си и за бъдещето си. Това вече не е разхайтената дървена марионетка, която всеки може да повлече след себе си с няколко лъскави обещания за забавления. Тук се проявява едно истинско момче, такова, каквото трябва да бъде всяко едно хлапе според представите на тогавашното общество. Спасявайки баща си, дори с риск за своя собствен живот, за първи път Пинокио се проявява като човек. Всъщност точно тук той става момче, макар и все още да е в „одеждите“ на дървена кукла, защото му предстои още една важна крачка – първата правилна стъпка трябва да се затвърди, да се превърне в рутина. Сетне пътят е само нагоре.

В историята с бягството от корема на акулата може да се направи още един паралел с библейския свят на Стария завет, където Яхве дава на своите последователи трудни и дори

³³ Пак там, с. 146.

³⁴ Кирова, Милена. Цит. съч., с. 335-336.

³⁵ Библия. Стар завет. Книга на пророк Иона, глава 1 и 2 - Официален сайт на Св. Синод на Българската православна църква - Българска Патриаршия – http://www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=bible_old_testament_1.xml (30.07.2018).

жестоки задачи, но им праща и спасение в последния миг, когато вижда готовността им да се отдадат на неговата вяра. Точно както в историята за поисканата от Авраам жертва в лицето на сина му Исаак и спасения в последния миг от бащиния нож младеж (Битие 22: 1 – 18). Изтощеният от плаването в открито море с баща си на гръб Пинокио, вижда вече смъртта и на двамата, когато в последната му молба за помощ, откликва рибата тон, която той среща в корема на акулата и с думите си насочва към спасително бягство³⁶. Това невидимо Божие присъствие се наблюдава на много места в историята – и като вечната спасителка Феята със сините коси, която в началото е момиченце, по-късно се превръща в жена, малко преди да се появи акулата тя е под формата на „чудно хубава козичка“ с тъмносини коси³⁷, а накрая на историята вече е представена като рухнала старица. Такъв тайнствен помощник е и говорещият щурец, който в четвърта глава Пинокио халосва с чук по главата и убива, но неговият дух продължава да се появява при различни ситуации до края на романа. Тези тайнствени закрилници, вестители и предупредители непрекъснато следват непослушния Пинокио в неговия път. Това се случва и след спасението на дървената кукла и Джебето от морските дълбини. Поредният подарък на Синята фея е хубава сламена колиба, в която Пинокио и баща му да живеят. Подаръкът е „дарен“ с посредничеството на духа точно на онова щурче, което непослушния Пинокио убива с чука. „ – Сега ме наричаш „мило щурче“, а? Ами спомняш ли си, когато запрати върху мен дървения чука, за да ме изгониш от къщи?“³⁸. Между онзи фатален удар с чука по стената и случката, разиграла се в сламената колиба, обаче се е случило голямото, макар и невидимо, преобразяване на Пинокио и, макар той още да е дървена кукла, в него ясно се съзира отговорният за действията си и за околните младеж. „ – Прав си, щурче! И ти изгони мен, и ти хвърли върху мен дървен чука. Но имай милост към клетия ми баща“³⁹. В продължение на месеци дървената кукла, макар и видимо да не се изменя, остава си дървена кукла, израства, правейки усилия, за да подпомага живота на баща си с труд, учение и добротворство. И неусетно една нощ неговата тайнствена благодетелка – Синята фея, се явява в съня му с похвала и пожеланието да „вложи разум в живота си и ще бъде щастлив“⁴⁰. На сутринта в леглото се оказва не дървената кукла – тя е захвърлена в един ъгъл „с глава, килната настрани, с отпуснати ръце и с кръстосани и прегънати крака, да се чудиш как би могла да стои права“⁴¹, а „красиво момче с кестеняви коси, с ясносини очи и весело като пролетен ден лице“⁴². Превръщането на

³⁶ Колоди, Карло. Цит. съч., с. 175-176.

³⁷ Колоди, Карло. Цит. съч., с. 165.

³⁸ Колоди, Карло. Цит. съч., с. 179.

³⁹ Пак там.

⁴⁰ Пак там, с. 184.

⁴¹ Пак там, с. 186.

⁴² Пак там, с. 185.

дървената кукла в човек е приключило, а с него и историята. Пинокио е достигнал до края на своето пътуване към битието на земния човек с всичките му несгоди, надежди и успехи. Преминал е през много трудности, често се е отклонявал от правия път, но винаги се е връщал към него, и в края на пътешествието той е получил заслужената награда – станал е човек.

Точно обратно – пътят на Адам от Едем към тежкото битие на земния човек е път, проследяващ нарушените Божии разпоредби. Това е пътят на едно изпълнено наказание. Земята, по която той ще ходи е проклета поради него, с мъка ще се храни от нея през всичките си дни в живота; с пот на лицето Адам ще яде хляба си докле се върне в земята, от която е взет⁴³.

Стълбицата, по която Адам слиза от рая на земята и поставя началото на библейския разказ, е същата, по която Карло Колоди ни изкачва от първата глава на „Приключенията на Пинокио“ до онези последни думи, които момченцето казва, виждайки безжизнената кукла: „Колко смешен съм бил, когато бях кукла! И колко се радвам сега, че станах добро момченце“⁴⁴.

Отдалечеността на двата разказа във времето представя развитието на идеите за познанието. Древният свят, където светотворенето е оставено в ръцете на висшата сила – бога, от когото зависи животът на всяко живо същество, а това ограничава човешкото познание, отстъпва пред модерните идеи на Просвещението, в основата на които стоят „разумът и свободният диалог“⁴⁵. Митът за Адам е резултат на суеверното вярване, че животът на човека зависи от невидима сила, на която трябва да се подчинява. Пинокио трябва да постигне чрез собствените си изживявания разбирането на просвещенската идеология, според която „разумът предполага знания, знанията се постигат по пътя на опита и експериментите“⁴⁶. Цялото пътуване на куклата през историята, сблъсъкът с различни ситуации и перипетии, се вписва в просвещенската концепция за човешкото израстване, минаващо през „конкретните малки действия, които постепенно изграждат базата на знанието и промяната“⁴⁷. В „Приключенията на Пинокио“ виждаме проявени, освен идеите за чисто практическото познание, подкрепяно от просвещенците, но и разбирането на романтиците за образоваността като събуждане на научния дух, способността за откривателство и самостоятелно мислене, както и за идеите им за абсолютна творческа свобода, склонност за необузвано въображение, спонтанност и

⁴³ Библия. Стар завет. Първа книга, Мойсеева. Битие, глава 3:17 - 19. Официален сайт на Св. Синод на Българската православна църква - Българска Патриаршия – http://www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=bible_old_testament_1.xml (30.07.2019)

⁴⁴ Колоди, Карло. Цит. съч., с. 186.

⁴⁵ Панчева, Евгения. Личева, Амелия. Янакиева, Миряна. Цит. съч., с. 85.

⁴⁶ Пак там.

⁴⁷ Пак там.

искреност⁴⁸. Идеята за познанието в разказа за дървената кукла среща просвещенската практичност и рационалност с пълната свобода и романтическите бунтове.

Двете истории, разгледани паралелно, показват земния човешкия живот като наказание, но и като награда, като място „създадено“ за страдание, но и като обиталище на щастлив и смислен живот, където трудът е удоволствие, а знанието – просветление.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Библия. Стар завет. Първа книга, Мойсеева. Битие, глава 2:7 - <http://www.pravoslaviето.com/bible/sz/gen.htm> [31.01.2017].
2. Кирова, Милена. *Библейската жена. Механизми на конструиране, политики на изобразяване в Стария завет*. София, Стилмати, УИ Св. Климент Охридски, 2005.
3. Колоди, Карло. *Приключенията на Пинокио*. София, ПАН, 2012.
4. Маринова, Анна. *Сърцето в Стария завет*. София, 2012 г. - https://amarinova.files.wordpress.com/2013/01/anna_marinova.pdf. с. 56 [30.07.2018].
5. Фрейзър, Джеймс. *Златната клонка*. София, Издателството на Отечествения фронт, 1984.
6. Фрейзър, Джеймс. *Фолклорът в Стария завет*. София, Издателството на Отечествения фронт, 1989.
7. Шилер. *Естетика. Върху наивната и сантименталната поезия*. София, Наука и изкуство, 1981.

⁴⁸ Пак там, с. 130.